

A FRANCIA HATÁS KISFALUDY SÁNDOR LÍRAI KÖLTÉSZETÉBEN.

(Első közlemény.)

Köztudomású, hogy Kisfaludy Sándor 1796 július 29-étől szeptember 16-áig Draguignanban tartózkodott, és ott különböző francia írók munkáit olvasgatta.

Avval a kérdéssel, hogy mi a szerepük a francia íróknak Kisfaludy költészetében, eddig Angyal Dávid és Császár Elemér foglalkoztak. Az eddigi kutatások eredményei: ismerjük azokat a francia idézeteket, melyeket Kisfaludy a *Himfy szerelmei* I. kiadásának kéziratában egy-egy dal elé írt;¹ tudjuk, hogy Kisfaludy néhány kisebb költeménye és a *Magyar Thalia* néhány idillje francia minta után készült;² és hogy a francia írók közül Kisfaludy költészetére Deshoulières, Chaulieu, Parny Bertin, Bernis, Boufflers és Rousseau hatottak. Utóbbi inkább Kisfaludy világnézetének kialakulására, az előbbieket pedig egy-egy verssorral működésre indították Kisfaludy képzeletét és ezáltal egy-egy Himfy-dal keletkezését eredményezték. Azonban Kisfaludy az idegen hatások mellett eredetiségét megőrizte.³

Mindamellet, hogy az eddigi kutatások számos eredményt hoztak, a francia hatás kérdése nincs még teljesen kimerítve: ismerjük általában a francia hatás jelentőségét, de nem tudjuk, hogy tulajdonképpen miben áll Kisfaludy lírai költészetében külön-külön az egyes francia írók hatása. Egymás mellett emlegetjük azokat, akiknek verseit Kisfaludy felhasználja, de nem tudjuk, hogy külön-külön milyen szellemi kapcsolata van Kisfaludynak az egyes francia írókkal, és a hatásuk jelentőségének szempontjából milyen különbséget kell tenni köztük? Másfelől Kisfaludy *Frantzia fogságom* c. kézírata⁴ a francia hatás szempontjából becses adatokat tartalmaz. Azonban a benne található francia nyelvű idézeteket eddig még nem ismertették és jelentőségüket nem vizsgálták.

¹ Angyal Dávid jegyzetei, Kisfaludy Sándor *Minden munkái*.

² U. o. és Császár Elemér: *Kisfaludy és a francia irodalom*, Beöthy-Emlékkönyv 247. l.

³ Ld. Császár Elemér, id. h. 240—57. l.

⁴ M. Nemzeti Múzeum: Oct. hung. 510.

A Magyar Nemzeti Múzeum 1896 óta őrzi Kisfaludy *Frantzia fogságom* kéziratát: 5 füzetből álló hiányos könyvecske, tartalma: 16 Himfy-dal és 4 ének első fogalmazványa, idegen írókból vett idézetek és fordítások (l. a táblázatot a Függelékben), köztük 9 kisebb költeményének első fogalmazványa.¹ Ezeknek a verseknek keletkezési idejét Kisfaludy naplójából ismerjük, ezáltal a kézirat idézeteinek kronológiai sorrendjét is megtaláljuk.² Már most, ha tudjuk, hogy kb. mikor írta ki Kisfaludy olvasmányaiból az idézeteket, a jegyzőkönyvet megfelelő időrendben párhuzamosan olvashatjuk leveleivel és naplójával. Ezáltal világosabb képet nyerünk a francia írók szerepéről Kisfaludy gondolatvilágának és művészetének kialakulásában.

1. Kisfaludy 1796 augusztus 14-iki levelében felsorolja azokat a francia nőket, akiket nagyoknak, utánzásra méltóaknak tart. Ezek közt Mme Deshoulières-t is megnevezi. Aug. 26-i levelében azok közt a költők közt említi, akik fogsága idejében hatottak fejlődésére. Megvizsgáltam Kisfaludy draguignani tartózkodása előtt írt leveleit, hogy ezáltal megtaláljam Kisfaludy lelki-világából meríthető magyarázatát annak, hogy miért tetszettek Kisfaludynak Deshoulières költeményei. (Kisfaludy utleírásainak részletessége, hangulatának változatossága, hangjának közvetlensége, meggyőzőnek naplójának őszinteségéről és a dátumok valódiságáról.) Már 1796 márc 20-án feljegyzi, hogy gyakran annyira úrrá lesz lelkén az epedő szerelem, hogy nem bírja elviselni nevető barátai társaságát és visszahúzódik a magányba. Leveleiben sok az érzélgés: apr. 2-iki levelében pl. külön feljegyzésre méltatja, hogy szíve különös édes érzésekkel telt el, midőn reggel egy darab szántóföldről két csicsergő pacsirtát látott emelkedni a levegőben. Apr. 5-iki levelében leírja érzéseit: Egy sugár fenyő mohos tövében, folyóparton, örvendező madárdaltól körülvéve, szomorúan álmodozik. Kedvesére gondol és vágyódik utána. Majd szomorú képek gyötrik, elmélkedik a gonoszságnak az igaz érdemen való győzelmén, bántja a világ közönséges folyása és annyira ellágyul, hogy könnyekre fakad. Azt hiszem ez a néhány példa eléggé mutatja, hogy Kisfaludyt életének eseményei, reménytelen szerelme, legbelsőbb szentimen-

¹ Két Impromptu, Rozihoz, Irishez, Kis Dorillis, Rozi, Náni, Szépekhez Gyónó Grófnő; v. ö. Függelék.

² Angyal Dávid, mikor Kisfaludy munkáit kiadta (1892), még nem ismerte Kisfaludy kéziratát. — Császár figyelmeztet Kisfaludy jegyzőkönyvére: megemlíti munkájának jegyzeteiben mint a Kisfaludy-kérdések megoldásához szolgáló segédkönyvet. (*Kisfaludy és a francia irodalom*). — Behatóbban eddig csak Rényi R. foglalkozott a kézirattal (*Petrarca és Kisfaludy*. Figyelő VII. k.). Rényi nagyjából ismerteti a kis füzetek tartalmát, megállapítja az első füzet nem másolat voltát és keletkezési idejét (1796 május körül). Azonban, mikor a kézirat tartalmával foglalkozik, kutatása csak arra irányul, hogy a Petrarca-hatás kérdését tisztázza és hogy eldöntse, vajon Szegedy Rozi volt-e a Himfy-dalok hiletője?

tális hajlandósága, kellőképen előkészítették arra, hogy Deshoulières melankoliáját, érzélgését, kiábrándultságát megértse és a költőnő epedését, álmodását, mintegy a saját lelki-világa visszhangjának érezze.

De azt hiszem abban, hogy Kisfaludy annyira megkedvelte Deshoulières-t és oly sokra becsülte, hogy még utánzásra is méltónak tartotta, nagy szerepe volt Caroline d'Esclaponnak is. Keveset tudunk Caroline-ról, mégis Kisfaludy levelei nyomán elképzelhetjük a fiatal francia leány szellemi világát. Kisfaludy megjegyzi, hogy szép szellem volt, nagyon művelt, egyformán jártas a klasszikus és modern irodalmakban. Könyvei közt különösen szerette a *Nouvelle Héloïse*-t és rajongott Petrarca és Laura szerelméért. Ízlése és Kisfaludy iránt tanúsított viselkedése (ellágyulása, szerelmi vallomása a búcsuzáskor), azt mutatják, hogy szentimentális nő volt, valódi Rousseau-tanítvány. Bensőséges ideális barátság kötötte Kisfaludyt Caroline-hoz. Mindennap néhány órát töltött nála és együtt olvasták Deshoulières verseit. Ezeket Caroline nagyon szerette és csodálta. A búcsuzás-kor az együtt töltött szép órák emlékére, Caroline Deshoulières költeményes munkáit ajándékozta Kisfaludynak.¹

Lássuk tehát Deshoulières hatását Kisfaludy munkájában. Már Császár rámutatott néhány Deshoulières-utánzatra: a *Magyar Thalia* VI. darabja, *Rozi a kertben* Deshoulières *Les fleurs* című idilljének a fordítása.² A virágok elhullnak azért, hogy újjá szülessenek, míg az embernek örökre pusztulnia kell és maga előtt homályos jövőt lát — ez a melankólikus téma tétstett meg Kisfaludynak annyira, hogy szórul szóra lefordította, és mint Császár megjegyzi, a témán kívül Deshoulières kifinomult, bájos kifejezései is különös varázs erővel bírhattak: azért fordítja le Kisfaludy a verset prózába, hogy egy szót se veszítsen el. Úgy találom, hogy a francia vers utolsó 15 sorának elhagyása jelzi, hogy Kisfaludy szolgálai fordításaiban is kritikával dolgozott. Ugyanis az utolsó sorok elhagyása igen helyes ítélőképessegre vall, mert Deshoulières csak unalmasan ismétli azt, amit már mondott. *Kis Dorilis* c. verse Deshoulières egy chansonjának fordítása.³ Rövid hat soros vers az eredeti: egy pásztorlány panaszkodik, hogy a pásztor fiú veszélyesebb, mint a farkasok. Kisfaludy fordítása nem egészen szolgálai, kibővíti Deshoulières gondolatát, a pásztorlány hosszasan beszél, elmeséli, hogy Tircis hogyan lopta el szívét.⁴

Mostanáig nem ismertük Kisfaludy *A szépekhez* c. költeményének forrását. Eredetije Deshoulières egy reflexionja, s Kisfaludyé a francia versnek szolgálai utánzása:

¹ Ld. Kisfaludy aug. 14. és szept. 16-iki leveleit (*M. m.* VII.).

² Császár id. h. 247 l.

³ U. o. 249. l.

⁴ V. ö. Császár, u. o.

Ha úgy tekintitek, szépek, szépségteket,
Mint legfőbb javatok — szánlak benneteket,
Kevés ez magában, sőt ennek birtoka
Ezer bunak, bajnak s bosszuságnak oka.
Hatalma van igaz, a gyenge sziveken,
De az idő kifog gyarló kintseteken, —
Csak rövid ideig lehettek szép képek,
Sokkal, sokkal tovább lesztek majd nem szépek.

Réflexions diverses : V.

Pourquoi s'applaudir d'être belle ?
Quelle erreur fait compter la beauté pour un bien ?
À l'examiner il n'est rien
Qui cause tant de chagrin qu'elle.
Je sais que sur les coeurs ses droits sont absolus ;
Que tant qu'on est belle, on fait naître
Des désirs, des transports et des soins assidus :
Mais on a peu de temps à l'être
Et longtems à ne l'être plus.

Kisfaludyt a költeményben kifejezett gondolat, úgy látszik sokat foglalkoztatta, gyakran ismétli ugyanazt: pl. *Gondolatok*. (74. M. m. VII.) Kisebb költeményeiben: *Szépség* 1838. A *Boldog szerelem* 69-ik dala pedig nem más, mint *A szépekhez* átirása.

A Rozi a kertben keletkezési idejét nem ismerjük. *Kis Dorillis* és *Szépekhez* dátumai: 1796 aug. 16. és 27.¹ Ezeknek a verseknek az első fogalmazványai Kisfaludy jegyzőkönyve első füzetének vége felé vannak a megfelelő időrendi sorrendben. Előttük és közöttük összesen 9 Deshoulières-idézetet találtam. Himfy-dal csak négy van az 1-ső füzetben. (v. ö. táblázattal Függelékben). Rényi kimutatta, hogy ezek voltak a legelső Himfy-dalok. Az első hármat Kisfaludy még Olaszországban írta.² Az első négy Himfy-dalnak³ az a közös sajátága, hogy mind valódi élményi alapon indul meg (1. harcra indulás, 2. milanói ostromzár, 3. a harc, 4. francia fogság). Ebből és a máj. 15. aug. 27-ig terjedő Himfy-dalok csekély számából azt következtetjük, hogy Kisfaludy eleinte csak akkor írt, ha valami nevezetes esemény történt vele. Ez pedig azt mutatja, hogy ekkor Kisfaludy még nem volt az a bizonyos Himfy, aki előtt minden hangulathulláma fontossággal bír, nem volt még kiforrott költő, aki képes arra, hogy az apró rebbenéseket felfogja és képzelettel kiszinezze. A kézirat 1. füzetében nagy bizonytalanság észlelhető: a dalok fölé címül eleinte azt írja *Ének*, azután áthuzza. A füzet tartalma pedig sem felel meg a füzet címének. Az első címe *Kesergő szerelem*, a második cím, miután az előbbit áthúzta: *Frantzia fogságom*. Azonban, a megfelelő tartalom helyett idézetekkel és fordításokkal tölti meg a füzetet. Mindez

¹ Kisfaludy: *Napló és francia fogságom*.

² Ld. Rényi bizonyítását, Figyelő VII. 174—75. l.

³ A mai *Himfy*-kiadásban: 6., 14., 15., 16. dalok.

azt mutatja, hogy Kisfaludyban ekkor még nem alakult ki *Himfy szerelmeinek* koncepciója, és költői pályájának úgyszólván küszöbén áll.

Ebbe az időpontba kell tehát helyoznünk Deshoulières hatását. Ekkor érintette meg Kisfaludyt a melankólikus francia költőnépedő szerelmének szelleme. Ekkor tanult tőle könnyed, bájos kifejezéseket.

Említsük meg ezuttal Kisfaludy *Autobiographiai jegyzetei*-nek azt az állítását, hogy draguignan-i tartózkodása alatt megpróbálkozott Petrarca és Laura szerelmi történetének megírásával. Ebben szerepe lehetett Deshoulières-nek. Ugyanis 1796 szept. 11. levelében megjegyzi, hogy különösen Deshoulières költeményeiből ismerte meg Valchiusa szépségeit. Mikor levelében arról szól, hogy milyennek képzei a helyet, hol Petrarca élt, Deshoulières versét idézi:

Oui cette vive source, en roulant sur ces bords,
Sembly nous raconter les tourments, les transports
Que Petrarque sentoît pour la divine Laure...

Majdnem az egész *A Mlle de la Charce: Pour la fontaine de Vaucluse* c. levelet leírja. A hosszú idézetek, Kisfaludy lelkesülő hangja, azt mutatják, hogy Deshoulières-nek ez a költeménye különösen hatott rá. Valószínű, hogy ez a költemény is befolyásolta a *Petrarca és Laura* megírási szándékában. Már pedig a foglalkozás ezzel a tárggyal *Himfy szerelmeinek* az előgyakorlata lehetett.

Kisfaludy még Paviában (1796 júl. 7-én) megvette Petrarca költeményeit.¹ Tehát Draguignanban, mikor Deshoulières verseit olvasta, már Petrarca bámulója volt. Természetes tehát, hogy különösen Deshoulières petrarcai vonásai vonták magukra Kisfaludy figyelmét. Lássuk ezeket:

Deshoulières így határozza meg a szerelmet:

Ah! que de fâcheuses nuits!	Que de chagrins! que d'ennuis!
Que de soupçons! que d'alarmes!	Que de soupirs! que de larmes!

(*Épître à Mascaron*)

Kisfaludy idézi e sorokat a 78. dal előtt,² melyben majdnem ugyanazt mondja:

Hah! melly szörnyek a bajaim,	A sóhajtás kebelemből
Melly mérgesek sebeim;	Melly sürtien szakadoz,
Melly nehezek a napjaim,	A keserű köny szememből
Melly kínosak éjjeim?	Milly özönben áradoz? stb.

¹ *Napló és francia fogságom* (M. m. VII. 303. l.).

² Az idézet a *Himfy* I. kiadásában és Angyal jegyzeteiben található (M. m. I. 369. l.).

De különbség van a két költő hangjában. Deshoulières verse panaszos csevegés, Kisfaludyé szenvedélyes kiáltás. A verset önálló fordulattal végzi.

«L'absence, la raison, l'orgueil, rien ne me sert...» mondja Deshoulières, az *Eglogue Irisben*, mikor Tircis közömbössége miatt panaszodik. Kisfaludy ezeket a sorokat a 68. dal előtt idézi.¹ Dalának utolsó négy sora:

Bármi messze fussak tőle, Nem bujhatok el előle!	Sem eszem, sem negédem Ellene nem segédem.
---	---

teljesen megfelel a Deshoulières-idézetnek. Maga ez a Himfy-dal azonban inkább az *Ode à Climène* 7. strófájára emlékeztet:

Sok országot mosó tenger Választja már őt tőlem; Hegyek, hova a sas nem mer, Rejtik őtet előlem. De hajh! ez nem orvosollya Nyavalyáját lelkemnek.	On fait bien, quand on évite Une tendre passion; Mais hélas! en est-on quitte En fuyant l'ocasion? Non c'est en vain qu'on s'assure.
---	--

Kisfaludy jegyzőkönyvében találtam is ebből az ódából idézeteket. Dehoulières ebben a költeményben tanácsokat ad a fiatal Climène-nek, aki el akar menekülni a szerelem elől:

Tout aime dans la nature: Dans le barbare séjour,	Où règne l'âpre froidure, On sent les feux de l'amour.
--	---

Ez egyike Kisfaludy legkedvesebb gondolatainak. Idézi a jegyzőkönyvben Deshoulières sorait és alkalmazza a 122. dalban:

A szerelem indulatját Minden érzi s táplálja S tevegetvén áldozatját Gyönyörködve szolgálja.	Szeret minden átallyában S a szerelem központjában Ami csak él, öszvegyül.
---	--

Ugyanezt a gondolatot többször hangoztatja, még a *Boldog szerelem*-ben is (128. dal.):

Ezt a roppant természetet Szemléld körül s vizsgáld meg . . .	Ég és föld s ebben minden szeg Amit látsz, tudsz alatt és fent, Egymást vonzza s öleli.
--	---

«Il est l'âme de l'Univers» mondja Deshoulières a szerelemről. «Ő mindennek élete» mondja Kisfaludy (II. 128). Wieland, kit Kisfaludy gyakran idéz, szintén érzi a természetben uralkodó szerelmet, de míg őt az Isten gondolatához juttatja: «Dich fühlst der Schöpfer selbst! du führst uns zu Ihm!» — Deshoulières magában a szerelemben Istent lát:

Si l'Amour ne s'en meloit pas,
On verroit périr toutes choses.

¹ U. o. (M. m. I. 364. l.)

Ámor az az Isten, aki új életre kelti a rózsát, ő teremti a tavasz kincseit, ő űzi el a tél borzalmait (*Les Oiseaux*, *Idylle*). Világos, hogy Kisfaludy a 35. dalhoz az ihletet Deshoulières verséből: a szerelmet a tavasz rózsájához és az éltető naphoz hasonlítja:

Boldog, kinek e nap fénylik,	E nélkül a kert csak gaz,
Kinek ez a rózsza nyílik	Ama nélkül nincs tavasz.

Jegyzőkönyvébe ki is írja Deshoulières említett idilljének ezt a két sorát:

L'indifférence est pour les coeurs,
Ce que l'hiver est pour la terre.

Mme Deshoulières csak addig hálás szemlélője a természet harmóniájának, amíg az megfelel lelki-állapotának. De amint érzései változnak, a természetet is más szemmel nézi:

Qu'est devenu cet heureux tems,
Où le chant des oiseaux, les fleurs d'une prairie
Me donnoient de si doux moments?
Cet heureux temps n'est plus... (II. Air.)

Ezt a gondolatot dolgozza fel és bővíti ki Kisfaludy 97. dalában. Az I. ének 11. strófájában is panaszkodik Kisfaludy, hogy a tavasz kellemei nem vidítják fel, és a madarak szerelme most már szomorítja. Kevés különbséggel ugyanezt ismétli a II. ének elején és a 136. dalban. A 10. dalban szemrehányásait egyenesen a tavaszhoz intézi. Deshoulièresnél is gyakoriak a megszemélyesített, megszólított évszakok. Deshoulières örömet talál a szenvedésben:

Je ne veux plus l'aimer! — ah! discours téméraire!
Voudrais-je éteindre un feu, qui fait tout mon bonheur?

(Stance.)

Kisfaludy idézi ezeket a sorokat a 80. dal előtt:¹

Nem szeretem többé őtet	S elothatnám e bennem hát
Vajh! mit mondék én vakmerő!	A tüzet, mely boldogságát
Őtet én ne szeretném?	S javát teszi életemnek.

A 186. dalban újra felcsendül a gondolat:

Kínaimban telhetetlen,
De őt mégis szeretem.

Akár csak az *Eglogue Iris*ben: «— malgré ses froidures, hélas! je l'aime encore.» Kisfaludynak Deshoulières költészetében

¹ U. o. (*M. m. I. 370. l.*)

különösen az ész hiábavalóságára vonatkozó panaszok tetszetek. Jegyzőkönyvének 1. füzetében a következő Deshoulières idézetet találtam:

Cette fière raison, dont on fait tant de bruit
Contre les passions n'est pas un sûr remède :
Un peu de vin la trouble, un enfant la séduit ;
Et déchirer un coeur qui l'appelle à son aide
Est tout l'effet qu'elle produit.
Toujours impuissante et sévère,
Elle s'oppose à tout et ne surmonte rien.

(*Les Moutons.*)

Kisfaludynak a *Kesergő szerelem* dalaiban mindvégig hasonló véleménye van az emberi értelemről. A 37. dalban hiába kér segítséget az észről, az nem tud orvosszert mondani. És hiába dorgál az ész (40. d.) és hiába értekeznek, (43. d.) hiába ostromolja Amort, ki nem űzheti a szív fészkeből (105. d.). Az ész csak akadékoskodik, jobb is lenne, ha egészen megszűnne, «Hunny el! hunny el!» mondja a 165. dalban, «— vains raisonnemens, Taisez vous», mondja Deshoulières egyik Rondeau-jában. A 165. dalban Kisfaludy így keresi a megoldást:

Szikra ész! setét agyamban
Mért nem hunysz el egészen?
Könnyebbség lesz tán sorsomban.

Boldogok csak addig vagyunk,
Mig éretlen még az agyunk.

Deshoulières pedig a bárányoktól kérdezi:

Ne vaudroit il pas mieux, être comme vous êtes
Dans une heureuse obscurité!?

Malgré la trompeuse apparence,
Vous êtes plus heureux et plus sages que nous.

Hasonló gondolatok a *Boldog vagy te, cifra madár* dalban (13) vannak: Kisfaludy a madarak sorsát dicséri, mert ész nélkül is érdeklik párjukat. Deshoulières a *Les Odiseaux*-ban ugyanezért irigylő a madarakat. — A 146. dal elé Kisfaludy nem írt mottót. Azonban valószínűnek tartom, hogy ez a dal is néhány Deshoulières-verssor nyomán készült: Deshoulières egyik Madrigalban (I. 109. 1.) ezt mondja «a nap tüze»-ről:

Insensée, et je cherche un lieu qui m'en préserve,
Tendis que j'en conserve
Dans mon coeur de plus dangereux!

Kisfaludy a 146. dalban:

Balगत! a békességet
Magam kívül nyomozom,

Holott én az ellenséget
Kebelemben hordozom.

Deshoulières reflexiói az erkölcsről és emberi gyöngeségről nem hagytak nyomot *Himfy szerelmeiben*, sem a *Gondolatokban*. Kisfaludy ismerte a reflexiókat, találtam is jegyzőkönyvében néhány idézetet belőlük. Feljegyezte a *X. Reflexiónt*.

Il est plus grand, plus difficile
De souffrir le malheur que de s'en delivrer.

És a *Réflexions morales* utolsó négy sorát:

Toujours vains, toujours faux, toujours pleins d'injustice,
Nous crions dans tous nos discours
Contre les passions, les foiblesses, les vices
Où nous succombons tous les jours.

De ezeket a verssorokat sehol sem használta fel. Úgy látszik csak önmaga vigasztalására írta ki őket. Vannak közös vonások a két költő szellemében és ízlésében. Deshoulières fatalista szellem volt: az embert a szerencse játékszerének tartja és folyton azt ismételteti, hogy a földi bajokért, a rosszért nem vagyunk felelősek, mert a mi dolgainkban a sors dönt a saját szeszélye szerint. Kisfaludy életének döntő változásait mindig külső események hozták, épe ezért érthető, hogy elismeri a sors hatalmát. Örömmel fogadja Deshoulières hasonló gondolatait. Aug. 31-iki levelében, mikor a sors kiszámíthatatlansága szomorítja, Deshoulières-től idézi:

Il n'est dans ce vaste Univers
Rien d'assuré, rien de solide.

A fatalista szellem Kisfaludynál különösen megnyilvánul, a III., XVI. énekben vagy a 169. dalban, mikor megbocsát a a szívtelen imádottnak, mondván: «Csak a Sorsot vádolom.»

A mulandóságra vonatkozó szomorú gondolatok Kisfaludynál is, mint Deshoulières-nél gyakran előfordulnak; mindkétten ezeket a reflexiókat természeti leírás keretében adják. (Deshoulières: *Les fleurs*; *L' Hiver*; *Le Ruisseau*; Kisfaludy: 27., 76. dal stb.)

Ami a szerelemre vonatkozó gondolatokat illeti, Kisfaludy soha sem vélekedik úgy, mint néha Deshoulières, hogy a szerelem emberi gyöngeség. Meg van győződve arról, hogy a szerelem erény és egyetlen forrása a boldogságnak. A *különböző töredékek és gondolatok* között (M. m. VII.) egy ilyen tárgyú Deshoulières madrigalnak a szabad fordítását találtam:

Deshoulières:

Rien remplace-t il le bonheur
Dont la douce union des amants est suivie ?
Non, il n'appartient qu'à l'amour
De mettre les mortels au comble de la joie
A ses brûlans transports lorsqu'on n'est plus en proie
Qu'un coeur vers la raison fait un triste retour !

Kisfaludy (127. gondolat):

Szeretni és szeretettni,
Bár elme és szívfogság,
A földön itt a legvalóbb,
S legfőbb ember boldogság.

Aki ezt nem ismeri még,
Siessen a nyomába,
Ki ismerte s elvesztette,
Csak feküdjék sirjába.

A francia vers első négy sorát Kisfaludy a *Gondolatok*-közt (47.) még egyszer lefordítja az eredetihez hívebben.

Szeretni és szeretettni   Ennél fellyebb már nem hág
Két szép szívnek egy lehetni,   Az emberi boldogság.

Láttuk azt, hogy Kisfaludy gyakran talált Deshoulières verseiben saját érzéseire. Mindamellett, hogy többször szórul-szóra fordított Deshoulières-től, néhány fordítás után teljesen kibontakozott hatása alól. Jegyzőkönyvébe kiírta azokat a Deshoulières verssorokat, melyek különösen tetszettek neki és később mikor Himfy-dalait fogalmazta, mint láttuk, gyakran a remniscenciákból merített ihletet. Sikerült néhány, eddig ismeretlen hatásra rámutatnom: azonban, ha figyelembe vesszük, hogy a *Himfy szerelmei* 28 énekből és 400 dalból áll, úgy találjuk, hogy ehhez viszonyítva a Deshoulières-átvételek száma jelentéktelenül csekély. Deshoulières fontossága abban áll, hogy Kisfaludy épakkor ismerte meg verseit, mikor hasonló lelki-állapotban volt és mikor Petrarca hatása alatt már vágyat érzett kesergő dalok írásához. A jegyzőkönyv segítségével megállapítható, hogy Deshoulières versei közül különösen az *Eglogue Iris*, *Épître à Mascaron*, *Les Moutons*, *Les Oiseaux*, *L'Ode à Clémène* tetszettek Kisfaludynak. Ép ezekben a versekben a legerősebb a szerelmi panasz, idillikus hang, siránkozás, sors és kedves kegyetlenségén. Deshoulières más-fajta versei semmi nyomot sem hagytak Kisfaludyban. Mindez mutatja, hogy Deshoulières költeményeiben leginkább a Petrarca-szerű vonások érdekelték. A petrarcai motívumok Deshoulières-nél egyszerűbb és könnyebben utánozható kifejezésekben nyilvánulnak, mint magánál Petrarcanál. Kisfaludy pályája kezdetén tanulmányozta, fordítgatta, alkalmazta ezeket a kifejezéseket. Ezáltal ízlése kifinomult, szókincse gyarapodott, képzelete gazdagabb lett. Deshoulières jelentősége az, hogy rokon szelleme erősíti Kisfaludy szándékát és kiműveli költői képességét. Azokban a szerelmi dalokban, melyekhez Kisfaludy Deshoulières-től yeszi az ihletet, valódi szerelmi hevénél fogva megőrizte eredetiségét.

2. Az első pillanatra szinte hihetetlen Császár állítása, hogy Kisfaludy és Chaulieu közt kapcsolat van. Oly nagy a különbség a két költő közt: Chaulieu mindenből kiábrándult, a gyönyört is csak mint végső menedéket hajhássza: a draguignani Kisfaludy még fiatal és a lelke tele van rajongó, nagy idealiz-

mussal. Mégis Kisfaludy maga írja a barátjának,¹ hogy fog-ságának szomorú magányában foglalkozott Chaulieu-vel, ki mulatságos költő és hatott rá. S valóban, amint Angyal igazolja² *A szerelem és barátság* (a Magyar *Thalia* V. darabja) nem más, mint Chaulieu *Voyage de l'Amour et l'Amitié* c. versének prózába való átültetése — pusztán a végső szólamot változtatja meg a magyar költő — az *Irishez* és *Rozihoz* c. költeményei pedig Chaulieu *Stances* és *A la même* c. verseinek utánzatai.³ Mindhárom Chaulieu-fordítás olyan jól sikerült, hogy teljesen a magyar költő leleményének látszanak.

A *Himfy szerelmei* azonban nem hozható kapcsolatba Chaulieu költészetével. Kisfaludy jegyzőkönyvében találtam néhány Chaulieu-idézetet. Ha elolvassuk Chaulieu költeményeit és megfigyeljük, hogy mi az, ami mindebből megragadja Kisfaludy lelkét, azonnal láthatjuk miért nem alkalmazhatta Kisfaludy Chaulieu verseit Himfy-dalaiban. Az idézetek azt mutatják, hogy Kisfaludy draguignani tartózkodása alatt oly hűséges Petrarca-tanítvány, hogy még a megrögzött epicureista költeményeiben is csak Petrarcat kereste. Csupán olyan idézeteket ír ki, melyek legkevésbé jellemzők Chaulieu-re, de leginkább hozhatók kapcsolatba Petrarca motivumaival, pl. a szerelmi szenvedés édességének dicsőítése:

Souffrir avec ce qu'on aime
A quelque chose de doux...

és apró jelentéktelen szerelmi rajongások, mint pl.: «. heureux le mortel à qui votre coeur destinera la place.» Ezek az idézetek kivül, — melyek különben nem hagytak nyomot Kisfaludy dalaiban, — Kisfaludy lemásolta jegyzőkönyvébe Chaulieu *Jouissance* c. költeményét. Ez a szerelmi gyönyörök leírása. Kisfaludy a címet megváltoztatta: *Jouissance* helyett *Amour*t írt. Lehet hogy a költeményt azért hagyta eltemetve jegyzőkönyvében, a nélkül, hogy felhasználta volna, mert nagyon profanalja a szerelmi érzést.

Chaulieu szerelmi költészete nem felelt meg Kisfaludynak. Kisfaludy költészetében az igazi hatalmas szerelmet akarja kifejezésre juttatni: az a leány, akit Himfy szeret, az éghez vezető út és «isteni», mint Petrarca Laurája. Chaulieu Phillist csak azért hivatgatja, hogy mellette és Bacchus mellett kettős mámort élvezhessen. Chaulieu még a hűtlenség apológiáját is megírja.⁴

Ha mindamellett Kisfaludy Chaulieu néhány költeményét szolgálai utánozta, az valószínűleg azért történt, mert Kisfaludyt

¹ U. o. VII. 343. l.

² Angyal jegyzetei u. o. 581. l.

³ Császár id. h. 248. l.

⁴ Apologie de l'inconstance. Oeuvres 112. l.

megfogta a francia szellem csillogása, a könnyed, világos stílus, a képzelet heve és bája, mely különösen a *Voyage de l'Amour et l'Amitié* szellemes fordulataiban nyilvánul. De Chaulieu szelleméből semmi sem hatolt *Himfy szerelmeibe*.

3. Eddig Voltaire-t nem említették Kisfaludyval kapcsolatban. A két író szellemi világa és költészete annyira különböz, hogy komolyabb összefüggésre közöttük nem is gondolhatunk. Mindemellett Kisfaludy jegyzőkönyvében 14 Voltaire-idézetet találtam, mindet a *Pucelle*-ből. Ha megfigyeljük, hogy mi az, ami Kisfaludyt olvasmányában megragadta, láthatjuk, hogy különösen a szerelmi érzés leírása, pl.:

La voir, l'aimer, sentir l'ardeur brûlante
Des doux désirs en leur chaleur naissante etc.

Qu'importe hélas ! d'arracher une fleur !
C'est à l'amour à nous cueillir la rose.

Mais sa pudeur triomphait de la flamme
Qui par les yeux se glissait dans son âme.

Természeti leírások:

... . Jamais la nature
Ne fut plus belle et plus riche et plus pure etc.

Többek közt kiírja még: két vitéz elestének és Vénusnak a leírását; ezenkívül néhány epigrammszerű mondat. Bár a Voltaire-idézetek száma felülmúlja a többi francia íróktól vett idézetek számát, Kisfaludy költészetében nem használja fel őket. 1796 júl. 27-iki levelében egy példát hoz fel Jeanne d'Arc utazásából; valószínű, hogy ekkor már ismerte Voltaire könyvét. A verssorok kiírásának ideje 1796 máj. 3. és aug. 7. közé esik. Mint láttuk, Kisfaludy aug.-ban olvasta Deshoulières verseit. Ezeknek a költeményeknek és Caroline-nek hatása alatt kezdett behatóbban foglalkozni Petrarccal. A *Nouvelle Héloïse*-t csak szept.-ben olvasta (ld. M. m. VII. 343. l.). Tehát Voltaire-rel akkor foglalkozott, mikor azokat az írókat, kik legközelebb álltak lelkéhez, még egyáltalán nem vagy csak kevésbé ismerte. Valószínű, hogy Kisfaludy előtt — miután a valódi rokonlelkeket megtalálta, — jelentéktelenné vált a *Pucelle*-nek az a néhány sora, melyet régebben feljegyzésre érdemesített.

Voltaire hatása csupán a *Magyar Tháliában* nyilvánul. Az *Eglé és Cyáne* c. darabjának mostanáig nem ismertük a forrását. Ennek eredetijét megtaláltam Voltaire meséi közt. Kisfaludy darabja Voltaire *Les trois manières*¹ c. meséjének fordítása. Voltaire elmondja, hogy Athénben szokás volt, hogy

¹ Voltaire: *Oeuvres complètes* X. (*Pucelle, Contes et Satires*. 350—360. l.

minden évben egyszer az összegyűlt nép előtt megkoronázták azt, ki kedveséért a legnagyobb áldozatot hozta. Hogy a leg-érdemesebbet megtalálják, minden leány, kinek valami nevezetes szerelmi története volt, elbeszélte azt. Voltaire Églé, Téone és Apamis történetét írja le. Kisfaludy a mesét szóról szóra lefordítja, azonban Téone történetét egészen elhagyja. Ez jellemző Kisfaludy jó ízlésére — Voltaire ugyanis Téone-ról izléstelen, pikáns mesét mond.

Kisfaludy Voltaire 3 bevezető sorát elhagyja, a 4.-kel kezdi: Az eyező szövegek eleje Voltaire-nél a következő:

Voltaire:

La plus belle, à mon gré, de leurs inventions
Fut celle du théâtre, où l'on fesait revivre
Les héros du vieux temps, leurs meurs, leurs passions,
Vous voyez aujourd'hui toutes les nations
Consacrer cet exemple et chercher à le suivre.
Le théâtre instruit mieux que ne fait un gros livre.
Malheur aux esprits faux dont la sottise rigueur
Condamne parmi nous les jeux de Melpomène! etc.

Kisfaludynál: «A Görög lelemények között legszebb vala a Theatrom, ahol a régi Hérosok virtusaiikkal, indulataikkal és szokásokkal edgyütt fel-fel szoktak élesztetni. Minden világo-sodott nemzet követni igyekezett ebben a Görögöket. A Theátrom valóban jobban is tanít, mint akár melly testes könyv. Örök átok azon hamis lelkekre, akiknek káros makattságáa kárhoz-tatja közöttünk Melpomone érzékeny játékait...» stb.

Kisfaludy fordításában többször kihagy jelentéktelen sorokat, és a két szöveg közt van néhány jelentéktelen eltérés is. Ezeknek oka vagy félreértés, vagy Kisfaludy művészi törekvése élénkebb, színesebb kifejezésre. Az eltérések a következők:

Voltaire:

Six mois furent, le terme où ma main fut promise.

Kisfaludy:

Ha a Hold hatszor megújúl, ez vala kezem odaadásának rendelt ideje.

Voltaire:

Il n'avaient tous hélas! dans leurs tristes talens
A peindre que l'ennui, la douleur et les larmes.

Kisfaludy:

Haj valamennyinek unalom vala társa a dologban.

Voltaire:

Harpagne en fut surpris: il voulut censurer.

Kisfaludy:

Lykas meglepetett ezáltal, de fitymálni kezdett.

Voltaire:

Ligdamon se montrant, lui dit: «Elle est à moi!»

Kisfaludy:

Az enyim ő, így kiálta fel Mylon, aki a sokaságon által veré magát.

Voltaire :

A terminer mes maux et mes beaux jours
Dans cette mer où Venus était née.

Kisfaludy :

... ugyanazon habokban végezni szerencsétlenségemet és
szép napjaimat, melyek Vénus testét először mosdozák.

Legérdekesebb az eltérés a mese befejezésében: Voltaire nem dönti el, hogy a szerelmesek közül ki érdemli meg a koszorút, csak felveti a kérdést. Kisfaludy pedig mintegy felel Voltaire kérdésére:

„Az ítélet e volt: «Szép és nagy az, amit Mylon véghez
vive kedvesséért — de ő él, és éli a szerelemnek gyönyörű-
ségét és éli szép téteményjének méltó jutalmát; — legyen övé
a boldogság — szép volt Bathyl halála — nints jutalma —
legyen övé a szép szerelem Ditsősége. S Bathyl sírja meg-
koronáztatott. A szép Egle nem irigylé néki a Ditsőséget —
s Cyáne elájult fájó örömében; s a Görögök szivei ömledeztek.»“

Voltaire meséjének idillikus, szentimentális részei igen jól
illettek Kisfaludy *Magyar Thalia* c. idillgyűjteményébe. Ezért
fordította le Kisfaludy Voltaire meséjét; azonban Voltaire
egyéniisége, szelleme, művei nem hatottak Kisfaludy költészetére.

BÉKEI JOLÁN.